

Didaktisk renässans?

TOMAS ENGLUND

Pedagogiska institutionen, Örebro universitet

Det är en i många avseenden specifik utredning om lärarutbildningen (SOU 2008:109) som tagit form via ett politiskt spel, i centrala avseenden regisserat av *Dagens Nyheter* och speciellt den tidigare chefredaktören Hans Bergström, som under drygt 20 år påvisat skolans kris och propagerat för en återgång till en traditionell lärarutbildning och skola.¹ Pådrivande under senare år har de folkpartistiska parhästarna Leijonborg och Björklund varit, med speciellt sikte på att krossa den Stockholmska lärarhögskoleborgen.² Den valda utredaren, förra universitetskanslern Sigbrit Franke, har samtidigt på ett avgörande sätt hjälpt till att skapa förutsättningarna för utredningen med sin egen sinniga vridning av de utvärderingar av lärarutbildningen hon basade för som kansler.³

Några djupare sakargument har det knappast varit fråga om som förr i tiden när det gjordes utvärderingar och utredningar, nej nu var det en fråga om för eller emot, vän eller fiende i en massmedial logik som framför allt gav plats åt lärarutbildningens kritiker. All lärarutbildning utmålades som undermålig rakt över och alla försök att nyansera debatten har varit helt lönlösa. Varför då denna hätskhet? Ja, det handlade för de liberala politikerna förstås delvis om den socialdemokratiska jämlikhetspolitikens sista(?) bastioner, genomförandet av en för alla blivande lärare gemensam och sammanhållen lärarutbildning som skulle störtas och de stora universiteten, som skulle visa var skåpet skulle stå (universitet som ju samtidigt knappast varit de främsta stöttepelarna för lärarutbildning).

Lärarutbildningen skulle minsann inte »sticka upp», utan precis som i många andra länder så skulle lärarprofessionens egen utbildning tyglas och veta sin plats.⁴ Och inte skulle alla blivande lärare kunna umgås och diskutera med varandra, blivande förskollärare och historielärare på gymnasiet. Och inte skulle förskollärare kunna gå vidare direkt till forskarutbildning, trots att det visade sig att de mycket väl klarade av att skriva goda examensarbeten och C-uppsatser.

Men ändå, så mycket väsen för så litet ull? Problemen när det gäller de basala kraven på formell kompetens inom lärarutbildningen handlar i mångt och mycket om en (alltför) snabb expansion av antalet lärarutbildningsorter som troligen kan hanteras på bättre sätt än att, som det utredningen föreslår,

det vill säga att lägga ned vissa utbildningar och i praktiken slå ut en del genom den resursfördelning som nu föreslås. Samtidigt är det givetvis välkommet att utredningen föreslår såväl en ökad satsning på utbildningsvetenskaplig forskning som kapacitetsuppbyggnad under tio år med 10 miljoner per år till sju lärosäten. Men varför just sju?

För övrigt övertygar utredningen inte mig med sina relativt plottriga försök till historieskrivning, godtyckliga analyser och en del ogrundade påståenden och förslag. Den visar också upp en klåfingrighet i innehållsbeskrivning som avskräcker, även om man kan konstatera att exempelvis den utbildningsvetenskapliga kärnan i stort sett motsvarar vad som redan pågår i lärarutbildningen. Men vad förespråkar utredningen för slags lärarutbildning? Den skall ju vara hållbar.

DEN DIDAKTISKA REVITALISERINGEN?

Jag väljer då att lyfta fram vad jag finner vara ett viktigt och möjligen positivt förslag i utredningen, ett förslag som tidigare haft svårt att få riktigt gehör och som väl knappast gynnats av den snabba utbyggnaden av svensk lärarutbildning, nämligen den nödvändiga (ämnes)didaktiska satsningen. Svensk skola och svensk pedagogisk forskning hade länge svårt (titta exempelvis på vad *Lärarutbildningsutredningen*, SOU 1978:86, skriver om ämnesmetodisk forskning) att ta innehållet på allvar och att problematisera detsamma, det vill säga att lärarna i skolan faktiskt har till uppgift att kommunicera ett innehåll som deras elever skall skapa mening utifrån. Men genom den didaktiska offensiven under tidigt 1980-tal, grundad i läroplansteori och fenomenografi, kunde det redan i lärarutbildningspropositionen 1984 stå att:

de blivande lärarna skall utbildas i didaktik, dvs. i frågor kring val av stoff i undervisningen samt hur stoffet görs begripligt och sätts in i ett sammanhang som eleven förstår och har erfarenhet av. Analys och val av läromedel ingår som en del av utbildningen i detta avseende. (Prop 1984/85:122 s 11)

Trots en snabbt växande didaktisk forskning kunde jag i förordet till min utvärdering av grundskollärarutbildningen i mitten på 1990-talet konstatera att:

den stora framtidsfrågan är hur den växande didaktiska forskningen skall institutionaliseras för att samtidigt uppnå hög kvalitet, ställa de »rätta» frågorna och producera fruktbar kunskap för lärarutbildningens, skolans och samhällets utveckling. Perspektivet har enligt min mening hittills oftast varit för smalt, men kan vidgas bl.a. genom att ta del av den expansiva internationella didaktikforskningen och ställa frågor om (skol)kunskapens moraliska innebörd och dess mening i förhållande till grundskolans behov. (Högskoleverket 1996 s 17)

Ett viktigt konstaterande som gjordes i utvärderingen var också att:

den didaktiska forskningsanknytningen i förekommande fall haft en ansevärd kvalitetshöjande effekt. Runt de personer, som går på eller som fullbordat forskarutbildning med didaktisk inriktning har ofta kreativa miljöer skapats med direkta kvalitetshöjande effekter på lärarutbildningen. (Högscoleverket 1996 s 61)⁵

När det svenska pedagogikämnet vid samma tid utvärderades av fem internationellt välrenommerade pedagogikforskare på HSFR:s uppdrag, utpekades den pedagogisk-didaktiska forskningsoffensiven, framburen av nämnda två forskningstraditioner, som den mest internationellt betydande och pedagogikämnet fick i stort sett ett väldigt högt betyg (Rosengren & Öhngren 1997). Detta avspeglades emellertid på intet sätt i den massmediala diskussionen, ledd av Bergström på *Dagens Nyheter* (jfr Wiklund 2006) och kompletterad av *Svenska Dagbladets* Konrad, där pedagogik och didaktik utmålades som bisarra vetenskaper och behovet av återvändo till den traditionella skolan trummades ut med hjälp av missnöjda universitets- och gymnasielärare som lektorn i spanska Inger Enkvist och författaren fil mag Kaj Attorp, båda med tillgång till *Dagens Nyheter*s kolumner.

Nästa utredning av lärarutbildningen (SOU 1999:63) representerade, trots att didaktikbegreppet liksom många andra termer förekom även där, ingen ytterligare framflyttad position för ämnesdidaktiken utan var rätt vag i sitt språk med förslag om *allmänt utbildningsområde*, *inriktningar* och *specialiseringar*. De olika lärarutbildningarna, som redan utvecklats åt många olika håll, utnyttjade utredningen på skilda sätt och variationerna i utformning liksom beträffande kvalitet blev betydande. Men som de senaste lärarutbildningsutvärderingarna också påvisar, har 2000-talet på många håll inneburit en mycket positiv forskningsutveckling vad gäller lärande, kommunikation och lärararbete, en förstärkning av forskningsbaserad undervisning, en vidunderlig produktion av C-uppsatser etcetera. Något som helt och hållet försvunnit i Sigbrit Frankes sätt att tolka utvärderingarna men som lyfts fram i desamma.

Men vad kommer då den didaktiska renässansen att innebära? En forskningsbaserad didaktik där lärande genom kommunikation, meningsskapande och urvalet av innehåll problematiseras, eller en ämnesdidaktik på respektive ämnens traditionella villkor som innebär att ämnets selektiva tradition bekräftas och förstärks? Ja, det tror jag är en av de avgörande framtidsfrågorna.

Det föreligger, som jag ser det, en djup klyfta mellan de betydande landvinningar inom den pedagogisk-didaktiska forskningen som gjorts beträffande betydelsen av valet av innehåll, betydelsen av kommunikation och former för lärande och meningsskapande under de senaste 10–15 åren och den allmänna traditionellt lekmanamässiga skoldiskussion som satts av *Dagens Nyheter*, en skoldiskussion som just laborerar med en traditionell, byråkratiskt utformad betygsskola med oföränderliga ämnen och detaljämneskunskaper, som vore de huggna i sten. Här tas snarast avstånd från den pedagogisk-didaktiska forskning som analyserar lärandets och meningsskapandets problematik.

Låt mig ta ett illustrativt exempel på det senare, det vill säga vilken syn på kunskap som drivits fram. Den enkät som Forum för Levande Historia (FFLH) lät utföra angående lärares kunskap om förintelsen var utformad på ett sätt som gör att den knappast kan användas för att hävda att lärarna har dålig kunskap om förintelsen. Det var många frågor av detaljkaraktär som förekom och svaren på dem betyder inte att man inte skulle ha kunskap om förintelsen. Om man inte vet exakt vilket år organiserade massarresteringar av judar just för att de var judar kom igång eller om Bergen-Belsen var koncentrationsläger eller dödsläger kan knappast sägas vara avgörande kunskaper i sig.

Inte heller spelar det någon avgörande roll för förståelsen av förintelsen om man vet hur stor andel av befolkningen i Tyskland som var judisk innan dess. Som flera kommentatorer hävdade hade frågorna (som ofta i skolans värld och som förstärks av den traditionella skoldebatten) snarast karaktären av encyklopedisk kunskap och mäter inte någon djupare förståelse eller ställer frågor om moral och värderingar. Det är också precis den typen av uppräkningskunskaper som den didaktiska forskningen ifrågasätter och istället hävdar behovet av att formera kunskapsbildande meningsskapande sammanhang bland annat genom kommunikation i undervisningen.

När man tar del av utredningens didaktiksyn ser man emellertid inte mycket, ja intet av de senaste decenniernas landvinningar inom den didaktiska forskningen. De har verkligen varit omfattande och mångfacetterade och de konsekvenser de har och skulle kunna ha för skola och lärarutbildningen är likaså betydande, och även om utredningen inte har som huvudambition att vara uppdaterad på detta område så borde något av detta vara med om den nu starkt vill förespråka ämnesdidaktik i lärarutbildningen.

Men kanske utredningen med ämnesdidaktik avser just en bekräftelse av olika ämnens selektiva tradition? Den snällaste tolkningen är att inse att utredningen, som också understryks i densamma, haft kort tid på sig och inte kunnat gå in på detaljer, men om en ämnesdidaktisk renässans förespråkas så kanske det hade varit bra med någon form av innehållslig markering.

Vad som också saknas nästan helt och hållet är demokratiaspekten och en betraktelse av lärares (demokratiska) samhällsuppdrag, vart tog det vägen? Ja, det är väl helt enkelt symtomatiskt att denna aspekt försvunnit i det politiska klimat i vilket utredningen är skriven. Skulle lärarna också ha ett demokratiuppdrag?

NOTER

1. Se exempelvis Bergström (1998), Englund (1996), Englund (2006, Not 1) för ett konkret exempel under en begränsad tidsperiod samt speciellt Wiklund (2006).
2. *Dagens Nyheter* 2005.03.20.
3. Det är inte läge att tjata om detta här och nu men när en av huvudsekreterarna för utvärderingen, Anders Fransson, hävdar att bedömargruppen i praktiken blev överkörd av Franke så kan man inte annat än låta sig förvånas. Så här skrev Fransson (e-mail 2005-04-02; återgivet med författarens goda minne) till mig några dagar efter att pressmeddelandena gått ut: »Bedömargruppen står helt enig bakom de två första delrapporterna (den tredje är bara en sammanställning av några specialstudier). Vi står däremot inte bakom vare sig HSV:s inledande slutsatser och i synnerhet

inte de tre pressmeddelanden som gick ut och som i praktiken kan betraktas som desinformation med mycket svag koppling till vad som står i bedömningsrapporterna. Vid en hearing på Rosenbad i torsdags riktade jag skarp kritik mot de teser som drivs i dessa pressmeddelanden och gjorde vad jag kunde för att redovisa bedömargruppens positiva bild av den utveckling som nu är på gång och som skulle underlättas om föreskrifterna i examensordningen och högskoleförordningen förändrades på ett antal punkter.»

4. Detta är desto intressantare mot bakgrund av den kraftiga expansion av disputationer och medföljande kompetenshöjning av lärarutbildning som skett under senare år. Frågan om lärarutbildares formella kompetens har ju varit en av huvudfrågorna och ett av huvudproblemen bl a för den numera f.d. Lärarhögskolan i Stockholm.

5. Det är mot denna bakgrund intressant att notera att den nu aktuella lärarutbildningsutredningen konstaterar att det råder en viss osäkerhet beträffande didaktikbegreppet, men att man också framhäver att »i de miljöer där man medvetet satsat på att förstärka den ämnesdidaktiska kompetensen görs fler ämnesdidaktiska arbeten» (SOU 2008:109 s 130).

LITTERATUR

- Bergström, H. (1998): *Om konsten att lyfta den svenska skolan*. Stockholm: Bertil Ohlin Institutet.
- Englund, T. red. (1996): *Utbildningspolitiskt systemskifte?* Stockholm: HLS Förlag.
- Englund, T. (2006): Om nödvändigheten av lärares kommunikativa kompetens. I Ann- Kristin Boström & Birgitta Lidholt (red): *Lärares arbete – Pedagogikforskare reflekterar utifrån olika perspektiv*. (Forskning i fokus nr 29) Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Högskoleverket 1996: *Grundskollärarutbildningen 1995. En utvärdering*. (Högskoleverkets rapportserie 1996:1) Stockholm: Högskoleverket.
- Prop 1984/85:122 *Lärarutbildning för grundskolan*. Stockholm: Riksdagen.
- Rosengren, K.E. & Öhngren, B. (red) 1997: *An evaluation of Swedish research in education*. Stockholm: HSFR.
- SOU 1978:86 *Lärare för skola i utveckling*. Stockholm: LiberFörlag/Allmänna förl.
- SOU 1999:63 *Att lära och leda: En lärarutbildning för samverkan och utveckling*. Stockholm: Fakta info direkt.
- SOU 2008:109 *En hållbar lärarutbildning*. Stockholm: Fritzes.
- Wiklund, M. (2006): *Kunskapens fanbärare. Den goda läraren som diskursiv konstruktion på en mediearena*. (Örebro Studies in Education 17) Örebro: Örebro universitet.